

для всього класу: спочатку учні обмірковують власні відповіді самостійно, потім зі своїм сусідом по парті порівнюють свої відповіді, учитель вибірково викликає кілька пар і просить їх поділитися своїми відповідями з усім класом.

Дебати. Цей метод дає можливість учням попрактикуватися в тому, як формулювати твердження та захищати їх аргументами в умовах, коли інші висувують свої твердження.

Таким чином, системне запровадження технології критичного мислення на уроках читання в початковій школі призводить до того, що всі учні поступово опановують її не тільки як навчальну технологію, уміння самостійно вчитися, критично мислити, але й використовувати свої знання в повсякденному житті. Саме початкова ланка є фундаментом формування критичного мислення як пріоритетного напрямку виховання особистості сучасної молодшої людини.

Література:

1. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д.; Наук. ред. мпередм. О. І. Пометун. – К. : Плеяди, 2006.
2. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. -метод. посібн. – К. : А. С. К., 2004.
3. Критичне мислення як засіб формування та розвитку творчих здібностей молодших школярів / Ковальова Вікторія Іванівна. – Режим доступу: <http://osvita.ua/doc/files/news/82/8206/kr...>

Мануйлова Н.А.*

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО ПРИРОДИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкривається особливості діяльності педагогів щодо виховання ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів загальноосвітньої школи як чинника трансформації світогляду в соціальну активність громадянина.

Екологічна ситуація, що склалася сьогодні в Україні, не може залишити байдужим кожного, хто хоч трішки вболіває за долю навколишнього середовища, за своє майбутнє та за майбутнє своїх дітей. Природні катастрофи, зумовлені діяльністю антропогенного фактора, стали настільки непередбачуваними та зловісними, що можуть привести до найжахливіших наслідків. Однією з причин загострення екологічних проблем є низький рівень екологічної культури людей. Отже, одним із пріоритетних завдань освітньої галузі, держави і суспільства в цілому є екологічне виховання дітей та молоді задля збереження здоров'я та життя людства.

Щоб змінити споживацькі стереотипи у ставленні до при-

---

* © Мануйлова Н.А.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

роди, потрібно докласти зусиль до екологічного виховання під-ростаючого покоління. Адже створюючи загрозу природі, ми загрожуємо самим собі. В. Сухомлинський писав із цього приводу: «Поняття «людина» і «природа» – єдине ціле. У цьому своя гармонія та постійність, взаємозв'язки та залежності; вона – джерело буття й суть буття, вона єдина й нерозривна з людиною. Кожний з нас – природа, що стала людиною. Людина доти могутня й непереможна, доки вірна законам природи – пізнаним і непізнаним, не нею встановленим... Активно впливати на природу, але залишатись її сином, бути вінцем її творіння та володарем її сил, по-синівському бережливо ставитись до неї – ось яку позицію нам треба займати у процесі взаємодії з природою...» [8, с.554].

На нинішньому етапі складних та динамічних відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи повинно складати невід'ємну частину загального досвіду кожного громадянина нашої держави. Адже, сформований екологічний досвід не дається з народження, удосконалення важливої якості сучасної людини продовжується все життя.

Філософське осмислення ситуації показує, що ключ до вирішення проблеми – у підвищенні рівня культури суспільства, обмеженні потягу до матеріального надлишку, що формувався тисячоліттями, удосконаленні людських якостей, розвитку й заохоченні духовного, у його гармонійному поєднанні з матеріальним у кожній окремій особі. І це переводить проблему подолання кризи в галузь освіти.

Саме вона покликана виростити екологічно культурну людину «з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею!» [6, с. 6-9].

У зв'язку з цим однією з важливіших проблем сучасної освіти, і перш за все природничо-наукової, є виховання в школярів ціннісного ставлення до природи, утвердження в їхній свідомості природи як універсальної цінності для життя людини і її рівноправного партнера, необхідності поважного, дбайливого, ставлення до неї.

Теоретико-методологічним основам розв'язання проблем взаємодії людини й навколишнього середовища, філософсько-культурологічних аспектів соціальної природи особистості, формування свідомості присвячені дослідження В. Вернадського, В. Кременя, Г. Філіпчука та ін. Розробку теоретичних засад функціонування педагогічних систем, дидактичних аспектів освіти, зокрема екологічної, здійснено у працях Ю. Бабанського, А. Захлебного, І. Зверева та ін. Поняття «ціннісне ставлення» досліджувалось Л. Божович, А. Здравомисловим, О. Кононко, О. Самсіним та ін. Процес формування емоційно-цінніс-

Українська педагогіка в Україні та за кордоном
ного ставлення особистості до природи як ціннісну психолого-педагогічну та соціально-педагогічну систему обґрунтували у своїх дослідженнях І. Бех та Г. Пустовіт.

Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку. «Ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється в таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини, самоцінності природи; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи; умінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві» [7, с. 5].

Завдання сучасної освіти – формувати систему знань, поглядів і переконань учнів, які забезпечують громадську відповідальність за стан навколишнього середовища як основу існування держави, готовність його поліпшувати шляхом прийняття необхідних екологічно грамотних рішень на основі нового стилю мислення й життя у злагоді з природою. Ця провідна ідея має розвиватися на всіх рівнях загальної освіти [1].

У Концепції екологічної освіти України серед завдань виховання пріоритетними визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістичних ціннісних орієнтирів щодо природи.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі» [5, с. 19]. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна 21 століття») йдеться про те, що необхідно «формувати екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою» [4, с10].

Формуючи ціннісне ставлення до природи, необхідно виходити з наступного: головне, щоб дитина зрозуміла, що людина і природа взаємопов'язані, тому турбота про природу є турботою про людину, її майбутнє, а те, що шкодить природі, завдає шкоди і людині. Отже дії, у результаті яких руйнується загальний для всіх нас дім, аморальні. У виховному процесі слід ураховувати, що ставлення вихованців до природи має специфічні вікові особливості [3].

В «Основних орієнтирах виховання» вказано, що «учням

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

початкової школи властиве непрагматичне ставлення до природи. Природні об'єкти сприймаються ними як «значущі інші», вони прагнуть до спілкування з ними. Ставлення до природи учнів основної школи характеризується суперечливістю. У молодшому і середньому підлітковому віці природа розглядається як об'єкт охорони, а не користі, ступінь психологічної близькості з об'єктами природи вищий, ніж з усіма «значущими іншими». У старшому підлітковому віці з'являється установка користі, однак прагматичні установки нерідко поєднуються з природоохоронними мотивами. Старшокласникам властиве сприйняття природи як об'єкта, ставлення до неї обумовлене більше естетичними мотивами, аніж постановами користі» [7, с.5].

Отже, екологічне виховання в школі слід починати з молодшого шкільного віку. Мета загальної середньої школи – формування особистості з новим, екоцентричним типом мислення й свідомості, високим рівнем екологічної культури.

Зараз важливого значення набуває процес формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників загальноосвітньої школи. Драматична ситуація, яку переживає сучасне суспільство, багато в чому зумовлена катастрофічними змінами, що відбуваються в доквіллі в результаті людської діяльності.

Екологічна культура містить нові цінності і способи виробничої, політичної й іншої діяльності, спрямовані на збереження Землі як унікальної екосистеми.

Тому ніякі безвідходні технології та інші природоохоронні дії при всій їх абсолютній і життєвій необхідності самі по собі не здатні вирішити проблему рятівного взаємовідношення Людини і Природи. Треба, ймовірно, набагато більше.

Ціннісне ставлення до природи – найважливіший компонент екологічної культури, що об'єднує всі види й результати матеріальної і духовної діяльності людей, спрямованої на досягнення оптимальної взаємодії природи і соціума, на екологізацію матеріального і духовного життя суспільства [2].

Потреба у формуванні ціннісного ставлення до природи у старшокласників як вирішального чинника в гармонізації відносин природи і суспільства, стає в наш час усе більш актуальною.

Основним принципом у здійсненні екологічної освіти та вихованні учнів є краєзнавчий принцип вивчення та охорони природи на фоні загальних проблем. Тоді й наукові основи охорони та збагачення природи будуть зрозумілишими та доступнішими, якщо формувати їх на краєзнавчому екологічному матеріалі.

В екологічній освіті значне місце мають такі інтегровані методи, як: рольові ігри, дебати, робота в групах тощо. Адже вони наближають їх учасників до реалій життя, створюють такі навчальні ситуації, де треба використовувати здобуті знання та вміння, виявляти моральні якості в оцінці та розв'язанні

екологічних проблем. Розвиваються і комунікативні риси учнів, уміння знаходити колективні розв'язання поставлених завдань, стимуляції особистості, її розвитку.

Найбільше значення при формуванні ціннісного ставлення до природи має організація догляду за довкіллям. Тому краще разом з учнями на практиці доводити це. Велике задоволення приносить учням творча праця з включенням елементів дослідництва.

Чимала роль у формуванні навичок екологічної культури та освіти належить екскурсіям до обласного еколого-натуралістичного центру, заповідника Асканія-Нова, м. Бахчисарай, парку-заповідника Софіївка (м. Умань), бо де ж краще можна вивчити довкілля, спрямувати увагу на закріплення знання про поведінку людини в природі, поглибити та закріпити знання рідної природи, як не в ній самій.

Щорічно в Херсонській спеціалізованій школі №12 Херсонської міської ради проводяться екологічні акції. Учні школи беруть у них участь з метою отримання знань та мають можливість висловити своє ставлення до окреслених проблем сьогодення.

Цікавим для старшокласників є конкурс проектів щодо поліпшення екологічного стану довкілля своєї місцевості (наприклад, на тему «Будинок як екосистема» або «Натисни на сміття»).

Спонукають учнів до творчості такі заходи, як конкурси малюнків («Усі птахи летять до нас»), плакатів, стіннівок («Збережемо нашу планету для нащадків»), поробок з природного матеріалу, свята, ВКВ, концерти, екологічні свята («Ми всі господарі Землі» або «Світ навколо любові просить»), інтелектуальні ігри («Рідними стежками» або «Ерудит»). Корисними для виховання ціннісного ставлення для природи є міжшкільні екологічні змагання «Яскраві іскорки», «Дім, у якому ти живеш», конкурси «Збережи та нагодуй птахів», «Парад квітів біля школи», «Квітковий вернісаж», «Посади дерево», «Букет замість ялинки», «Галерея кімнатних рослин», «Парки – легені міста», екологічні десанти, екологічні ігри «Закони екології», «Павутинка», «Що? Де? Коли?», «Екомаркування», прес-конференція «У відповіді перед майбутнім», екологічний бліц-турнір «Людина і довкілля», акція «Допоможемо зимуючим птахам». Участь у цих заходах сприяє формуванню в учнів таких загальнолюдських якостей, як милосердя, турбота, небайдужість.

Але найбільш вагомими для розв'язання цього освітнього завдання є заходи практичного спрямування: створення та розповсюдження серед жителів листівок («Не паліть листя!», «Hi! Сміття»), участь в акціях «Зроби своє місто чистим» (прибирання скверів, парків, берегів свого міста), «Пластмасовим виробам – друге життя!» (збір використаних пластмасових пля-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Українська мова

шок), «Збережи дерево!» (збір макулатури), «Посади дерево» тощо.

Організуючи роботу з батьками у формі позакласного педагогічного всеобучу, класним керівникам доцільно спиратися на велике розмаїття організаційних форм з напрямку екологічного виховання, серед яких можна виділити: колективні (лекції, екологічні конференції, диспути, вечори запитань і відповідей, дискусії, круглі столи, кінолекторії, інформаційні стенди); індивідуальні та групові (консультації з проблем екологічного виховання, бесіди, зустрічі з батьками, педагогічні доручення батькам). Окрему групу форм роботи з батьками становлять диференційовані (вечори сімейних традицій, декоративно-прикладної творчості, родинних альбомів «Наші мандрівки», випуск тематичних газет «Дозвілля родини на природі», проблемні мости, конкурси, зустрічі поколінь). Наприклад, з метою осмислення впливу вихлопних газів на забруднення довкілля батькам було запропоновано тренінгове заняття «А Ваш автомобіль екологічно чистий?». Під час традиційного свята «День школи» учні разом з батьками прибирають територію школи, розбивають нові квітники, висаджують кущі та дерева.

Робота з екологічної освіти учнів у нашій школі продовжується і влітку на базі профільного екологічного табору. Так, наприклад, екозагін у складі учнів 9-10 класів щороку здійснює водні походи, під час яких вивчають екологічні проблеми Пониззя Дніпра. Використовуючи результати дослідів, учні беруть участь у МАН та посідають призові місця у I та II етапах.

Отже, щоб екологічне виховання дало належний результат, воно має бути ефективно організованим, відповідати певним вимогам. Робота повинна бути цілеспрямованою. Учні мають розуміти, для чого вони виконують певне завдання та яким має бути результат. Усвідомлення важливості і потрібності такої діяльності викликає потребу діяти, задоволення кінцевим результатом, почуття причетності до вирішення глобальних проблем у суспільстві. Усе це готує учнів, зокрема старшокласників, до продуктивної праці в різних галузях виробництва, до свідомого самостійного життя у злагоді з природою.

Виховна ефективність екологічної діяльності зростає за тієї умови, коли учні є не лише виконавцями, а й її організаторами. Саме тому треба давати більше творчих завдань, котрі вирішуються колегіально, у співпраці, спонукають до пошуку об'єктів впливу, до раціоналізаторських ідей і розв'язання проблем.

Вирішення цих питань має забезпечити формування цілісного екологічного знання й мислення підрастаючого покоління, необхідних для прийняття в подальшому екологічно-обґрунтованих народногосподарських рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів, країни загалом.

Ураховуючи вищезазначене, можна констатувати, що най-

важливішими завданнями екологічної освіти є пробудження в учнів занепокоєності станом природи, їхнього безпосереднього оточення та планети в цілому, а також ініціювання екологічного мислення та екологічної поведінки в повсякденному житті. Нове тисячоліття ставить перед учителями нові завдання з багатьох напрямів роботи з дітьми, зокрема їх екологічної освіти, що дає учням можливість виражати особисте ставлення до проблеми та усвідомлювати відповідальність за її розв'язання.

Ми можемо розв'язувати екологічні проблеми планети, тільки глибоко зрозумівши взаємовідносини між людством і навколишнім середовищем. Сучасні форми, методи, технології можуть бути надзвичайно корисними при передачі цих ідей учням.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003.
2. Борейко В. Е. Экологическая этика в школе: Учеб. пособ. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2004. – 92 с.
3. Горелов А. А. Экология: Учеб. пособие. – М. : Центр, 2002. – 240 с.
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна 21 століття»). Постанова кабінету Міністрів України № 896. 03. 11. – К., 1993. – С.10
5. Конституція України. Стаття 65, с. 19. – К., 1996.
6. Про концепцію екологічної освіти в Україні// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 7. – 2002. – С. 3-23.
7. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
8. Сухомлинський О. В. Природа, праця, світогляд // Вибрані твори: у 5-и т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 554.

Новицька Т.В.*

ВИКОРИСТАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовано доцільність і способи використання диференційованих завдань у навчальному процесі початкової школи, висвітлено види диференціації, принципи об'єднання учнів у групи та роботи з кожною групою.

Головний принцип учительських дій – «Не нашкодь дитині!». Особливо виразно це має виявлятися у здійсненні індивідуального підходу до всіх дітей незалежно від здібностей. У шкільній практиці індивідуальний підхід найчастіше знаходить вияв у врахуванні типових особливостей учнів. Тому індивідуалізація в умовах класно-урочної системи переважно здійснюється через групові диференційовані завдання з включенням на окремих етапах індивідуальних. Усі сьогодні розуміють, що діти

---

* © Новицька Т.В.